

Χαρίλαος Κ. Καραγκούνης

ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ

Το δέμα το οποίο θα παρουσιάσω στο παρόν συνέδριο, αφορά την μεταπτυχιακή μου εργασία στο πρόγραμμα «Σπουδές στην Ιστορία, την Πνευματικότητα, την Τέχνη και τη Μουσική Παράδοση του Αγίου Όρου» του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Χριστιανικού Πολιτισμού της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στην εργασία αυτή είχα την τιμή να έχω επόπτη τον καθηγητή Αχιλλέα Χαλδαιάκη, τον οποίον ευχαριστώ για τη βοήθεια του καθώς και για τις συμβουλές και παρατηρήσεις του.

Η εν λόγω εργασία, με δέμα *Σεραφείμ Μυτιληναίος, Προηγούμενος της Μεγίστης Λαύρας· Βίος και Έργο* [προσιτή μέσω της ακόλουθης διαδικτυακής διεύθυνσης: <https://ikee.lib.auth.gr/record/346942>], αφορά στη χρονική περίοδο από τις αρχές έως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Χρονικά, βρισκόμαστε στην περίοδο του λεγόμενου Νεοελληνικού Διαφωτισμού και η ελληνική επικράτεια είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρόκειται για μία περίοδο που ενώ ο υπόδουλος ελληνισμός γνωρίζει διώξεις, οικονομικές δυσχέρειες και μία μετανάστευση λογίων και μη σε άλλες αυτοκρατορίες και περιοχές, παράλληλα γίνονται διάφορες πνευματικές ζυμώσεις που θα οδηγήσουν στην αναγέννηση και στην ελληνική επανάσταση του 1821.

Βίος

Ο Σεραφείμ, ιερομόναχος Λαυριώτης, χρονολογείται στο α' τέταρτο προς τα τέλη του 18^{ου} αι. Διετέλεσε ηγούμενος και προηγούμενος της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας του Αγίου Όρους, καταγόμενος από την Μυτιλήνη. Ο Σεραφείμ μαθήτευσε κοντά στον άλλο Λαυριώτη μουσικό, Γεράσιμο ιερομόναχο. Υπήρξε δάσκαλος για πολλούς αγιορείτες μοναχούς, στους οποίους συγκαταλέγεται ο Θεόδουλος μοναχός Αγιορείτης ο Αινίτης καθώς και ο Γαβριήλ Ιερομόναχος (μία πλη-

ροφορία που την εντοπίζουμε στον χειρόγραφο κώδικα Μεγίστης Λαύρας Π87). Δυστυχώς, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία του θανάτου του, αλλά με δεδομένη τη χρονολογία του τελευταίου αυτογράφου του κώδικα Μεγίστης Λαύρας 1024/Θ162, του έτους 1788, θα μπορούσαμε να την προσδιορίσουμε κατά την τελευταία δεκαετία του 18^{ου} αιώνα, γύρω στο 1790.

Με τον Σεραφεΐμ Μυτιληναίο δημιουργήθηκε μια σύγχυση στη χειρόγραφη παράδοση, καθώς συγχέεται με τον Σεραφεΐμ Μυτιληναίο, ιερομόναχο της Ι. Μ. Λειμώνος Λέσβου, επίσης μελουργό και κωδικογράφο. Εύλογα κάποιος θα διατύπωνε την άποψη πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, αφού έχει το ίδιο όνομα· κάποιοι μελετητές, του απέδωσαν την έκδοση της Καινής Διαθήκης του Μάξιμου Καλλιουπολίτη το 1703, στηριζόμενοι ακριβώς σ' αυτή την πεποίθηση, ότι δηλαδή πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο.

Για να απαντήσουμε σε αυτό, χρειάστηκε να δούμε τους κολοφώνες, τη γραφή, τον τρόπο σχεδίασης των σηματοδρόμων, των πρωτογραμμάτων, καθώς και το πότε δραστηριοποιούνται οι δύο συνώνυμοι Μυτιληναίοι.

Μετά από σχετική έρευνα καταλήξαμε πως πρόκειται για δύο διαφορετικά πρόσωπα με ξεχωριστή δράση, τόπο αναφοράς και ιδιότητα, που δεν πρέπει να συγχέονται μεταξύ τους διότι ζουν σε διαφορετικές εποχές και χρονολογίες, έχουν άλλο δάσκαλο και διαφορετικό τρόπο γραφής.

Έργο

Ο Σεραφεΐμ Μυτιληναίος διακρίθηκε σε σπουδαίο καλλιγράφο χειρόγραφων καλαίσθητων κωδίκων που διασώζονται στα αγιορείτικα μοναστήρια Μεγίστης Λαύρας, Ιβήρων, Ξενοφώντος, Βατοπαιδίου, στην Καλύδη Αγίου Ευσταθίου, καθώς και στην συλλογή του Σίμωνος Καρά. Το αντιγραφικό του έργο ανέρχεται μέχρι στιγμής στον αριθμό των είκοσι (20) χειρόγραφων κωδίκων.

Το έργο του, χρονολογείται από το 1731 έως και το 1788 και κατηγοριοποιείται με βάση το γένος μελοποιίας σε Στιχηράριο, Αναστασιματάριο, Ειρμολόγιο, Παπαδική & Ανθολογία της Παπαδικής ή Ανθολογία, Κρατηματάριο, Μαθηματάριο, καθώς και Οικηματάριο. Αξίζει να αναφερθεί πως ο ίδιος ο Σεραφεΐμ Μυτιληναίος εφαρμόζει αυτή την κατηγοριοποίηση για την καλύτερη ταξινόμηση του τυπικού

μουσικού υλικού. Αναφέρονται, συγκεκριμένα, οι πέντε κώδικες παπαδικής, οι κώδικες Μεγίστης Λάυρας Θ168, Θ162/1024, Θ154 και K137, καθώς και άλλοι δύο κώδικες παπαδικής, ο κώδικας ΜΠΤ 403, που τιτλοφορείται ως «δεύτερη παπαδική», και ο κώδικας Βατοπεδίου 1277, που τιτλοφορείται ως «τρίτη παπαδική». Με αυτόν τον τρόπο, ταξινομεί και συγκεντρώνει σε πλήρεις κώδικες το ψαλλόμενο υλικό, τόσο για τους μαθητές του όσο και για σκοπούς τέλεσης των ακολουθιών του νυχθημέρου, παραθέτοντας μελοποιήσεις προηγούμενων χρόνων, μελουργών και διδασκάλων καθώς και συγχρόνων του συνθετών και δασκάλων.

Ο Σεραφείμ Μυτιληναίος πέρα από τα τάλαντα του ψάλτη, του δασκάλου και του καλλιγράφου αντιγραφέα, διακρίθηκε και ως μελουργός. Παρέδωσε πολυελέους, ειρμούς, ιδιόμελα, *Όσοι εις Χριστόν*, Χερουβικά και Κοινωνικά. Το μελοποιητικό του υλικό το συναντούμε τόσο σε ιδιόχειρους χειρόγραφους κώδικες όσο και σε κώδικες άλλων μαθητών του και μη. Το μελοποιητικό του έργο το κατηγοριοποιούμε με βάση το γένος μελοποιίας και το είδος ψαλμωδίας, ως εξής:

➤ **Στιχηράριο:** στον κώδικα Ξενοφώντος 150, του 1770, φφ. 247r-250, έχουμε τη μελοποίηση ενός ιδιόμελου της εορτής του αγίου Ιωάννου του Θεολόγου: *Εἰς τὸν μέγαν Απόστολον Ἰωάννην τὸν θεολόγον, ποιηθέν παρ' ἐμοῦ Σεραφεῖμ Λάυρας ἤχος α' νάος Μαθητὰ τοῦ Σωτῆρος.*

➤ **Ειρμολόγιο:** στον κώδικα Ξενοφώντος 150, του 1770, φ. 217r, έχουμε τη μελοποίηση τριών ειρμών από τον κανόνα των Χριστουγέννων *Ἐσώσεν λαὸν – Νεῦσον πρὸς ὕμνους – Στέργειν μὲν ἡμᾶς.*

➤ **Παπαδική:**

Ὅρθρος

Στην κατηγορία αυτή, συναντούμε δύο πολυελέους. Τον πρώτο πολυέλεο *Δούλοι Κύριον*, σε ήχο α', που τον συναντάμε στον κώδικα 44, χφ του Παρθενίου Μηλαιού, της συλλογής Σίμωνος Καρα, στο φ. 96v και στον κώδικα Παντελεήμονος 1007, χφ του Δαμασκηνού Αγραφορενδινιώτη, φφ. 171v-182v. Ο δεύτερος πολυέλεος *Επί των ποταμών Βαβυλώνας*, σε ήχο γ', ανθολογείται επίσης στον κώδικα Παντελεήμονος 1007.

Θεία Λειτουργία

- Στον κώδικα Μεγίστης Λάυρας Θ162, συναντούμε, στα φφ. 12v-13v, μελοποίηση του αντί Τρισαγίου *Όσοι εις Χριστόν*, σε ήχο πλ. α'.

- Επίσης, στον ίδιο κώδικα Μεγίστης Λάυρας Θ162 ανθολογείται μια σειρά Χερουβικών σε διάφορους ήχους, ως εξής: τρία Χερουβικά σε ήχο α' (φφ. 75v-79v), καθώς και Χερουβικά σε ήχους γ' (φφ. 138v-140r), δ' (φφ. 174r-176r), πλ. α' (φφ. 222v-225r), πλ. β' (φφ. 255v-257r) και πλ. δ' (φφ. 319v-321v). Συνολικά εννέα συνδέσεις.

- Στο χφ Μεγίστης Λαύρας Θ154 συναντούμε δύο μελοποιήσεις κυριακών κοινωνικών του Σεραφείμ Μυτιληναίου, σε ήχους πρώτο και τέταρτο.
- Στον κώδικα Αγίου Παύλου 20, αδήλου γραφέα, υπάρχει μία μελοποίηση κοινωνικού του Σεραφείμ Λαύρας *Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον*, σε ήχο δ'.

Μαθηματάριο

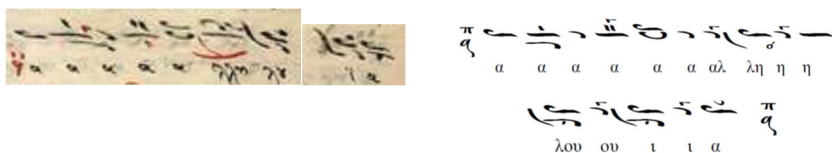
Στον κώδικα Μεγίστης Λαύρας Θ159, αδήλου γραφέα, συναντούμε δύο μελοποιήσεις του Σεραφείμ, στα φφ. 636r-643: α) στα φφ. 636r-641r έχουμε μία μελοποίηση ενός μαθήματος που αναφέρεται *Εἰς τὸν ὅσιον Ἀθανάσιον τῆς Λαύρας*, σε ήχο πλ. δ' β) στα φφ. 641r-643r, έχουμε μία μελοποίηση ενός μαθήματος *Εἰς τὴν γέννησιν του Κυρίου*, σε ήχο δ'.

Ο πολυέλεος «Δούλοι Κύριον», ήχος α'

Από το παραπάνω μελοποιητικό έργο του Σεραφείμ αναλύθηκε περαιτέρω στην εργασία ο πολυέλεος *Δούλοι, Κύριον* σε ήχο πρώτο. Όπως αναφέραμε, τον συγκεκριμένο πολυέλεο, τον εντοπίσαμε στον κώδικα 44 της συλλογής Σίμωνος Καρά και στον κώδικα Παντελεήμονος 1007.

Στον κώδικα 44 της συλλογής Σίμωνος Καρά, και συγκεκριμένα στο φ. 96v που παρατίθεται ο πολυέλεος, υπάρχει μια επισήμανση από τον Σίμωνα Καρά, πως η παρούσα σύνθεση εξηγήθηκε από τον ίδιο στις 13 Οκτωβρίου 1962, από την μέση πλήρη βυζαντινή σημειογραφία στην νέα αναλυτική γραφή.

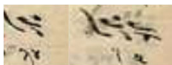
Η εργασία επικεντρώθηκε στον σχολιασμό του εφυμνίου *αλληλούια*, του πολυελέου *Δούλοι Κύριον*. Συγκεκριμένα, σχολιάστηκε ο πρωτότυπος σημειογραφικός σχηματισμός και η μελωδική εξέλιξη της εξήγησης που μας παρέδωσε ο Σίμων Καράς.

Είναι χαρακτηριστική η σε 4 χρόνους και κατά συνεχή μελω-

δική εξέλιξη εξήγηση του σχηματισμού → α α αλ λη η η , ενώ αξιοπρόσεκτη είναι επίσης η εν πολλοίς αναλλοίωτη διατήρηση

της σημειογραφικής διατύπωσης του ληκτικού σχηματισμού των

στραγγισμάτων → λου ου ι ι α π ρ

α α α α α α αλ
λη η η λου ου ι ι α π ρ

Στην περίπτωση αυτή, διατηρείται η διατύπωση της δέσης αλ-

λάζοντας το κέντημα σε κεντήματα → α α α α
ενώ εξηγείται κατά συνεχή τρόπο τεσσάρων χρόνων ο σχηματισμός

α α αλ λη η η

. Στο υπόλοιπο διατηρείται ο ληκτικός

σχηματισμός των στραγγισμάτων → λου ου ι ι α π ρ

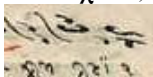
α α α α αλ λη η λου ου ι ι α π ρ

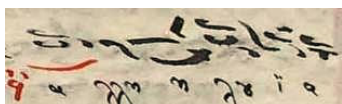
Στη φράση αυτή διατηρείται ο σχηματισμός ολίγου και κεντή-

ματος καθώς και της αποστρόφου, αλλά αλλάζει το ολίγον σε κεντή-

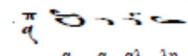
ματα δείχνοντας την ίδια εξέλιξη της μελωδίας → α α α α

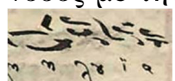
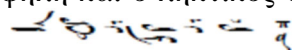
. Στον υπόλοιπο σχηματισμό ενώ η μελωδία κατεβαίνει

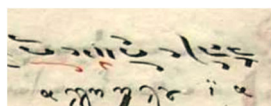
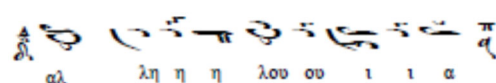
διαδοχικά, υιοθετείται ο ληκτικός σχηματισμός των στραγγισμάτων → λη η λου ου ι ι α π ρ

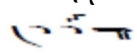
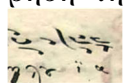
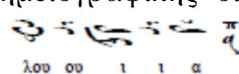
α α αλ λη η λου ου ι ι α π ρ

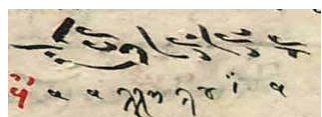
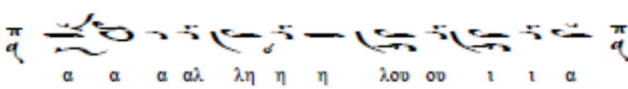
Στο εφύμνιο αυτό, διατηρείται η κατιούσα ευστροφία της αποστρόφου και του ελαφρού, → α α αλ λη, καθώς η άνοδος με την υψηλή και ο ληκτικός σχηματισμός των στραγγισμάτων

 → η λου ου ι ι α

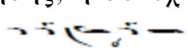
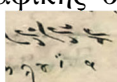
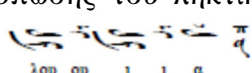
  αλ λη η η λου ου ι ι α

Χαρακτηριστικό της εξήγησης είναι η μελωδική και αναλυτική

εξέλιξη της συλλαβής «λλη» → λη η η, καθώς και η διατήρηση της σημειογραφικής διατύπωσης του ληκτικού σχηματισμού → λου ου ι ι α

  α α α αλ λη η η λου ου ι ι α

Είναι χαρακτηριστικό της εδώ εξήγησης, η συνεχής μελωδική

εξέλιξη πάλι της συλλαβής «λλη» → α αλ λη η η καθώς και η διατήρηση της σημειογραφικής διατύπωσης του ληκτικού σχηματισμού των στραγγισμάτων → λου ου ι ι α

Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, ο Σεραφείμ Μυτιληναίος Προηγούμενος Μεγίστης Λαύρας είναι ένας διδάσκαλος «ἄριστος πάντων», κατά χαρακτηρισμό που του αποδίδεται από τον μαθητή του Θεόδουλο Αινίτη. Ένας επιδέξιος αντιγραφέας, που αντιγράφει μελοποιήσεις παλαιών και συγχρόνων του διδασκάλων και μελουργών, προκειμένου να συγκεντρώσει το υλικό κατά γένος και είδος, τόσο για σκοπούς εμπλουτισμού του φαλλόμενου υλικού της μονής όσο και για βιοπορισμό του

ή και για μουσική ανατροφοδότηση των μαθητών του. Πέρα από διδάσκαλος και αντιγραφέας, ο Σεραφείμ διακρίθηκε και ως μελοποιός, σε μουσική ύλη Στιχηραρίου, Ειρμολογίου, Παπαδικής και Μαθηματαρίου, παραδίδοντας μελοποιήσεις ιδιομέλων, ειρμών, πολυελέων, τρισαγίων-δύναμις, χερουβικών, κοινωνικών και μαθημάτων.

Ειδικότερα, ο πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, που ο ίδιος συνέδεσε σε ήχο α΄ -και ο οποίος για πρώτη φορά δημοσιεύεται, κατά την πρωτότυπη καταγραφή του και την ευρεθείσα εξήγησή του από τον Σίμωνα Καραά, στο πλαίσιο της μνημονευθείσας εργασίας- είναι ένα δείγμα απλότητας και κλασικότητας, ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά μουσικά παραδείγματα του αγιορείτικου μέλους και ύφους.

Charilaos K. Karagkounis

Seraphim Mytilineos, Former Prior of the Great Lavra
Life and Work

Seraphim, a monk of Agia Laura's Monastery, is dated back to the first quarter of 18th century. He was an abbot and pre abbot of Megisti Laura's of Holly Mountain Monastery. He came from Mytilini. He was known as a copywriter, calligrapher, composer, chanter and teacher of Byzantine music. Seraphim was also a student of another musician of Laura, Gerasimos Monk. He had been a teacher of many monks such as Theodoulos. He was distinguished as a great calligrapher of extra ornamented codex that are saved in monasteries of Holy Mountain. Seraphim has composed many Troparia.